

המקום – דרום אפריקה. ראובן מוסר לשמעון לשמירה 10 ק"ג זהב (ששוויים כ-1/2 מליון דולר). יום אחד נתפס שמעון ע"י המשטרה המקומית, באשמת עיסוק במטבעות השוק השחור, וכל מה שיש בביתו הוחרם (בסכום כולל של 5 מליון דולר, כולל הזהב של ראובן). בעיסקת טיעון הסכימו להמיר את שנות המאסר הצפויות לו בקנס בסך 10 מליון דולר (כלומר ששמעון ישלם לשלטונות עוד 5 מליון דולר בנוסף ל-5 מליון שהחרימו לו), וגירוש מדרום אפריקה. עתה תובע ראובן המפקיד את שמעון השומר שיחזיר לו את הזהב או את שוויו. מה הדין?

- א. פרטים נוספים וטענות הצדדים.....ב
- ב. שומר חנים פטור באונס ובגניבה ואבידה.....ג
- ג. נתפס על נכסי חברו.....ג
- ד. פורע חובו ומבריה ארי מנכסי חברו.....ו
- ה. השוואת "פורע חובו" ל"נתפס על נכסי חברו".....ח
- ו. קושיה מסוגיית אנס המלך גורנו.....י
- ז. חיזוק הקושיה מהמגן אברהם בהלכות פסח.....יא
- ח. מקור חיים: חילוק בין אופני תפיסת הממון.....יב
- ט. נתיבות המשפט: שעבודא דרבי נתן בחוב ובמשכון.....יד
- י. חיוב השומר לדון עם הגנב – ולא עיסקת טיעון.....טו
- יא. הערות כלליות למקרה שבעניינו.....טז
- יב. אופן ההכרעה בין הפוסקים.....יז
- יג. סיכום ומסקנות.....יט

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

א. פרטים נוספים וטענות הצדדים

להשלמת התמונה – להלן פרטים נוספים על המקרה שבענייננו :

- **המקרה שלפנינו** אירע בדרום אפריקה, מקום שכמה ישראלים, ואחד מהם הוא שמעון, עוסקים בהברחות סחורה ומטבעות בשוק השחור, והמשטרה המקומית מנסה לשים עליהם יד.
- **ראובן ושמעון הם ידידים** משכבר הימים, ועושים ביניהם עסקאות רבות, ויש אמון רב ביניהם, ולכן כאשר ראובן מסר לשמעון לשמירה 10 ק"ג זהב (ששוויים כ- 1/2 מליון דולר, או כ-8 מליון ראנד במטבע מקומי) – הסכים שמעון להיות **שומר חינוס**, ולשים את הזהב בכספת שלו, יחד עם שאר רכושו וכל הכסף המשמש לעסקיו המסועפים, הכוללים גם מטבע מקומי וגם מטבעות זרים רבים.
- יום אחד הצליחה המשטרה ללכוד את שמעון, לתופסו ולהשליכו למעצר. כל מה שהיה בביתו : סחורות, מטבעות זרים מסוגים שונים, וגם הזהב של ראובן – הכל הוחרם, הומר לדולרים, ונסגר בחשבון ממשלתי "על שמו של שמעון" טרום משפט (באופן שאם שמעון יצא זכאי בדינו – יוחזר לו כל הכסף הנמצא בחשבון זה). ערך הסחורה שנתפסה הוא כ-5 מליון דולר (ומתוכם – כזכור – כחצי מליון דולר מהזהב של ראובן).
- בחקירתו של שמעון – ניסו החוקרים להוציא ממנו מיהם בעלי הסחורה או בעלי המטבעות שתפסו אצלו (כדי להרחיב את המצוד על מברחי המטבע בשוק השחור), ולא עלה בידם.
- השלב האחרון היה **עיסקת טיעון** בין שמעון לממשלת דרום אפריקה, להמיר את המאסר הצפוי לשמעון (מאסר של כמה שנים) בתשלום קנס גדול, הודאה חלקית באשמה, וגירוש מהארץ.
- **סכום הקנס הוא 10 מליון דולר**, המורכב מ-5 מליון דולר שכבר הוחלטו בידי השלטונות ועוד 5 מליון נוספים שראובן ישלם, ולאחר מכן – ייסגר התיק והוא יגורש ממדינת דרום אפריקה.
- לאחר שכל המהלך הזה התבצע לכל פרטיו, ושמעון חוזר ארצה – מגיע ראובן המפקיד ודורש חזרה את הזהב שלו, או את ערכו.

טענות הצדדים הם כדלקמן :

- **שמעון השומר טוען** שמה שפשטו עליו ונטלו ממנו את כל הממון היה **באונס**, ושומר חינוס פטור באונס (ואפילו היתה זו סתם גניבה – הרי שומר חינוס פטור גם בגניבה ואבידה).

ד פ י - ע י ו ן

ג

- **ראובן המפקיד** מודה בכל העובדות, וטוען שאמנם שומר חנם פטור מאונס, אבל כאן אין זה אונס אלא קניית החופש בסכום זה, מאחר שסכום זה שימש כחלק מעיסקת הטיעון בין שמעון ובין השלטונות (במילים אחרות: הקנס שהושת על שמעון היה 10 מליון, ומתוכם 1/2 מליון הוא מכספיו, יוצא ששמעון מימן את שחרורו מהכסף שלנו, וא"כ אין זה אונס אלא שימוש של השומר בממון זה).

ועלינו לדון בכמה וכמה נושאים (כדלקמן), כדי לפסוק במקרה זה כראוי.

ב. שומר חנם פטור באונס ובגניבה ואבידה

זה פשוט שטענתו של שמעון להיפטר כשומר חנם היא בוודאי נכונה, מאחר שכניסת השלטונות לביתו ונטילת כל אשר לו נחשבת כאונס, ושומרים (שומר שטר, שומר חנם, שוכר) פטורים באונס.

ואפילו אם נאמר שדברים הצפויים להיות מורידים את רמת האונס, וא"כ לפנינו אבידת ממון או גניבת ממון – עדיין מדובר בשומר חנם, הפטור גם בגניבה ואבידה (כבגמרא במסכת בבא מציעא דף צ"ג. ובשולחן ערוך סימן רצ"א-ב).

ולכן – אילו דרישת התשלום היתה רק מדיני שומרים – בוודאי שהיינו פוטרים את שמעון מלשלם לראובן את מה שלקחו ממנו.

אלא שדרישת התשלום של ראובן המפקיד משמעון השומר אינו בדיני שמירה, אלא בדיני נתפס על נכסי חברו, בפיסקה הבאה.

ג. נתפס על נכסי חברו

יש לזכור שאין כאן גניבה רגילה, אלא הפעלת כוח רשמית מטעם השלטון (ובהמשך נדון לגבי רמת האמיתות של דרישת השלטון לשלם), והחידוש הגדול שיש כאן הוא שהממון שהם הפקיעו משמעון היה (בחלקו) בעצם של ראובן. ולכן אין עוסקים בתשלומי שומר אלא בתשלומי של אדם ש"מציל את ממונו בממון חברו" וכי'.

ועלינו לברר מה הדין במקרה של אדם שתפסו את כספו בגלל חובו של חברו. האם החייב צריך לשלם לנתפס את מה שתפסו לו בגללו? נושא זה נקרא בשם "נתפס על נכסי חברו", כדלקמן.

בתלמוד הירושלמי (במסכת כתובות דף ס"ח:) למדנו: **ר' יהושע בן לוי אמר: אין לך נתפס על חברו וחייב ליתן לו אלא בארנון ובגולגולת. רב אמר כל הנתפס על חברו חייב ליתן לו.**

מחלוקתם של ר' יהושע בן לוי ורב הוא במקרה של אדם שהכריחו אותו לשלם חוב של אדם אחר (כגון שהנושים לא מצאו את החייב בביתו, והכריחו את השכן שלו לשלם עבורו את החוב), ועתה מגיע החייב לביתו, והפורע חובו מספר לו על מה שאירע, ומבקש ממנו שישלם לו את הכסף שפרע עבורו – לומד ר' יהושע בן לוי שהחייב פטור **משלם ממון זה**, למעט אם מדובר במיסים חוקיים של המלך, ואילו רב לומד שבכל מקרה החייב צריך לשלם לפורע את מה ששילם עבורו.

הראשונים (הרי"ף (במסכת כתובות דף ס"ג:), הרא"ש (במסכת כתובות פרק י"ג סימן ח), המרדכי (במסכת בבא קמא סימן קנ"ו), והרמב"ם (הלכות חובל ומזיק ח-ו)) פסקו כולם **כר' יהושע בן לוי**, שהחייב פטור לשלם לנתפס (למעט מיסים רשמיים של המלך).

וכן גם **נפסק להלכה** (בסימן קכ"ח-ב): מי שנתפס על חברו, ולקחו עובדי כוכבים ממון בגלל חברו – אין חברו חייב לשלם. אין לך מי שנתפס על חברו ויהיה חברו חייב לשלם לו, חוץ מן הנתפס מפני המס הקצוב על כל איש ואיש בכל שנה... והוא שיקחו ממנו בפירוש בגלל פלוני, בפני עדים.

ולגבי החילוק בין תפיסה מחמת חוקי המלך (שהחייב צריך להחזיר לנתפס את מה שלקחו לו בגללו) ובין תפיסה שלא מחמת חוקי המלך (שאין צריך להחזיר) – מבאר **המגיד משנה** (הלכות חובל ומזיק ח-ו) ש**חלק מדין המלכות הוא צורת הגביה הזאת**, שהמלך ופקידיו לא יטרחו, ויוציאו את הממון בקלות ואח"כ יצטרך החייב לשלם לנתפס את מה שלקחו ממנו. אבל אם צורת הגביה הזאת איננה בחוק – חוזר הדין הרגיל של "נתפס על חברו" **שפטור משלם**.

ומדוע באמת פטור החייב לשלם לנתפס על מה שלקחו ממנו בגללו? ויש בזה שני מסלולים עיקריים:

- **מזלו גרם** (שיטת ה"סמ"ע (בסימן שפ"ח-י"ח) ובעל התרומות (בשער ע אות ב)): איתרע מזלו של הנתפס, שהתנפלו עליו בגלל חובו של מישהו אחר, שלא מדעתו לא מרצונו,

ד פ י – ע י ו ן

ועשו בממונו כטוב בעיניהם. ועתה מה יש לו להטיל את רוע מזלו על החייב, אפילו שהרוויח בזה שחובו נעלם.

- **פורע חובו של חברו** (שיטת רוב הראשונים, ויעוין בסמ"ע (בסימן קכ"ח-ז)): אין הבדל אם פרע את חובו של חברו **מדעתו**, או שנתפס לפרוע את חובו של חברו **בעל כורחו** – בכל מקרה הדין הוא שפטור (ונלמד לקמן את סיבת הפטור בפורע חוב של חברו), ואפילו לשיטות שפורע חובו של חברו – **חייב** (כדלקמן, מחמת תקנה מיוחדת שלא תנעל דלת בפני גומלי חסדים) – בנתפס פטור, מאחר שהכל נעשה ללא דעתו והשתתפותו של הנתפס, ואין חשש שינעל דלת בפני גמילות חסדים.

משמעות דין "נתפס על ממון חברו" לענייננו הוא שאם השלטונות הגיעו לביתו של שמעון השומר, ולקחו את הזהב של ראובן בחובו של שמעון – הרי זה **כאילו שהשלטונות באו לביתו של ראובן ולקחו משם זהב תמורת חובו של שמעון** (שהרי אין

חשיבות למקום ההתפרצות אלא מה לקחו תמורת מה), ועל זה בדיוק נפסק כדלקמן:

- **אם זה חוב אמיתי** שנובע בגלל **מיסי השלטון**, ונחשב כחוב חוקי המוכר ע"י התורה – **חייב שמעון השומר לשלם לראובן המפקיד** את מה שלקחו ממנו.
- **ואם זה חוב של גזלנות**, שאינו תלוי במערכת חוקים המוכרת ע"י התורה – **פטור שמעון השומר מלשלם לראובן המפקיד** את מה שלקחו ממנו הגזלנים.

יוצא בענייננו, לכאורה, שהכל תלוי בחוקיותה של התפיסה עפ"י התורה (ובפרט במדינת דרום אפריקה, שאיננו יודעים מה מעמדה מבחינת "דינא דמלכותא"), **כדלקמן**:

- אם מדובר במקום שהתייחסות התורה לחוקיה מוכר, במסגרת "**דינא דמלכותא** – **דינא**" (דהיינו: דין המלכות מוכר ע"י התורה, והמעשה נחשב כמעשה חוקי גם עפ"י התורה) ונכסי ראובן, שנתפסו ע"י השלטון תמורת **חובו האמיתי** (עפ"י חוקים אלו) של שמעון – **יוחזרו אליו ע"י שמעון**.

- ואם נמצא שאין מעמד חוקי להוצאת ממון זו, כגון שהתורה אינה מכירה במקום זה במסגרת "דינא דמלכותא – דינא", מאחר שהשלטון גובה לפי שגיונות משתנים, או שחוקיהם אינם מוכרים בתורה (דוגמה לזה היא מחלוקת הראשונים לגבי "דינא דמלכותא – דינא" בארץ ישראל, ונחלקו בזה הר"ן (במסכת נדרים דף כ"ח) והרשב"ם (במסכת בבא בתרא דף נ"ד). ויעוין בספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא קמא סימן נ"ג – "**טעות נהג אוטובוס באנגליה**") – יהיה שמעון **פטור מלשלם לראובן על נכסיו שנלקחו ממנו** (אפילו שנלקחו לצורך "חובותיו" הבלתי מוקרות של שמעון).

ד. פורע חובו ומבריה ארי מנכסי חברו

לעיל למדנו שהפטור ב"נתפס על ממון חברו" נלמד מסוגיית פורע חובו של חברו.

בסיס השוואה:

- **נתפס על ממון חברו:** ממונו של ראובן נתפס על חובו של שמעון, והדין הוא ששמעון פטור מלשלם לראובן על ממון זה.
- **פורע חובו של חברו:** ראובן מוציא כסף לשלם את חובו של שמעון, והדין הוא ששמעון פטור מלשלם לראובן על ממון זה.

הבדל אחד שניכר מיד, הוא שבנתפס על ממון חברו – מחזיק הכסף **נאנס** ולא שנותן מדעתו. ובהמשך השיעור נדון בהבדל זה, ונראה אם הוא משמעותי.

ובעניין פורע חובו של חברו/מבריה ארי – בעבר כבר **עסקנו בנושא זה** (עיוין בשיעורנו דפי העיון 'מ' 505 – "מציל משפחה מעקיצת עקרבים"), ונחזור בקצרה על כמה מושגים עיקריים הנדרשים לענייננו (וראו' מאד לעיין שם, להבנת העניין לאשורו), כדלקמן:

- נושא "**מבריה ארי מנכסי חברו**" מופיע במקומות רבים בש"ס, ועיקרו הוא שאדם ששילם עבור חברו ללא שנתבקש או הבריה ארי שהתקרב לעדרו של חברו – **אינו מקבל תשלום** עבור תשלום/הצלה זו.

- מקור דין זה הוא בעיקר בסוגיית "**נפלה לגינה ונהנית**" (בגמרא במסכת בבא קמא דף נ"ח.), לגבי בהמה שנפלה לחצר חברו על גבי פירותיו, והפירות נמחצו אבל הבהמה ניצלה, ומודגש שם שבעל הבהמה משלם רק כי ההצלה לא היתה מדעתו של המציל, וכן כי נגרם למציל הפסד (אחרת היה פטור מדין "מבריה ארי"), וכן בסוגיית "**חזקה ע"י צרור**" (בגמרא במסכת בבא בתרא דף נ"ג.), שסתם את גדר חצר חברו שהחצר לא תוזק או פתח את גדר חברו להוציא מים במטרה להציל את החצר (והגמרא דנה מדוע יש בזה מעשה חזקה, הרי זה מבריה ארי מנכסי חברו), סוגיית "**מודר הנאה מחברו**" (בגמרא במסכת נדרים דף ל"ג.) הפורע את חובו ללא שעובר על נדרו (בגלל שיש בזה הברחת ארי בעלמא), סוגיית "**מפרנס את אשת חברו**" (בגמרא במסכת כתובות דף ק"ד.) ללא קבלת תמורה מהבעל ועוד (ויש לעיין בכל אחת מסוגיות אלו, ואין כאן מקומו).

- דין זה **נפסק להלכה** (בסימן קכ"ח-א) שאם פורע את חובו של חברו – פטור הלווה לשלם לו את מה שפרע עבורו, והטעם הוא (כמובא בהמשך ההלכה ובסמ"ע כאן) שיכול הלווה לומר: אילו לא היית משלם לו – הייתי יכול לפייסו באופן שהיה מוחל לי

את החוב (וניתן לדין זה שם כללי "מבריה ארי" שפטור המרוויח לשלם למבריה). אמנם הוסיף הרמ"א (שם) שאם חברו פרע עבורו חוב לגוי – **חייב לשלם**, שכן גוי לא נוהג למחול על חובותיו.

- **השאלה המרכזית** שעולה בדעת האדם הבלתי מנוסה היא מדוע לא משלמים החוזר למי שעשה לך טובה ופרע עבורך חוב או הצילך מיד ארי, ובשיעור הנ"ל הראינו מדוע שאלה זו היא **רגשית ולא שכלית**, שכן אדם שמחליט להיטיב או לפרוע עבור חברו – **לוקח אחריות על המצווה או על התוצאה**.

- וישנם סוגיות שבהם המציל **מקבל הוצאות** (כגון סוגיית רועה המקדם במקלות, סוגיית מציל חמור חברו, סוגיית משיב אבידה) וגם הם מוגדרים, לכאורה, כסוגיות מסוג **מבריה ארי**.

- ובעניין **הסתירה**, לכאורה, בין הסוגיות, שלפעמים משלמים למיטיב ולפעמים פטורים מתשלום – **מיישבים הראשונים** בכמה דרכים (דעת התוספות (במסכת בבא קמא דף נ"ח. ד"ה אי נמי מבריה ארי) שמקבלים תשלום כשאינו כוונה להציל וכן כשהיו למציל הוצאות, וכן כשברור שיבוא לידי הפסד או שמציל מפי הארי עצמו (ולא סתם הצלה מארי המתקרב למקום), התוספות בכתובות לומדים שמשלם מכוח תקנת חז"ל כדי שירצה להציל בעתיד, הרמב"ן מחייב לשלם במעשה שהוא חובה מהתורה ומחז"ל ופטר כאשר עושה בהתנדבות, ועוד מחייב כאשר יש תוספת רכוש למוטב, המדכי מחלק בין הפסד מחמת ממון או מחמת צער ועוד).

- תכונות נוספות של "מבריה ארי": **בהצלה מגוי** – יש לשלם כי מצילו מהפסד וודאי, כאשר **משביח נכסי חברו** – אין זה מבריה ארי, כאשר **מצילים את ממונו מאובדן** – אין בזה מבריה ארי, ובפרט – שהבעלים אינם יכולים להציל, אפילו לא ע"י הדחק.

- **ועסקנו קצת ב"הסברה"** מדוע מבריה ארי נחשב כעושה מצווה ומתכוון לעשות טוב שלא על מנת לקבל שכר, והיאך משתלבת עבודתו בהתנדבות עם חיוב מצוותיו וכו'.

- לגבי **פורע חובו של חברו** למדנו כמה הגדרות בראשונים מדוע פטור מלשלם את מה שחברו פרע (א. שהמוטב טוען שאולי היה יכול לקבל מחילה על חובו. ב. היה משיג פירעון ע"י אוהביו. ג. יש כאן הצלה מצער ולא מנזק. ד. המציל הניח כספו על קרן הצבי. ה. אין כאן צורך בתקנת חכמים לשלם. ו. אין כאן השבחת ממון חברו ועוד), וכאשר **אין התנאים מתקיימים** – **חייב לשלם לחברו** על מה שפרע עבורו.

ד פ י - ע י ו ן

ה. השוואת "פורע חובו" ל"נתפס על נכסי חברו"

ואם נשווה את דין "פורע חובו של חברו" לענייננו – "נתפס על נכסי חברו" – לפי הטעמים השונים בסוגיה זו – נקבל חילוקי דינים, כדלקמן:

- **כוונה להשביח** (הנתיבות המשפט, ביאורים סימן קכ"ח-ה): לפי שיטת רבנו תם, המחייב בפורע חובו של חברו, שנחשב **כיוורד שלא ברשות** לשדה חברו שצריך לשלם, וכל זה דווקא אם **כוונתו היתה להשביח** (יעוין בש"ך סימן שצ"א-ב, שאם ראובן השביח את נכסי לוי באמצעות נכסי שמעון – אין לוי צריך לשלם לשמעון, מאחר ששמעון לא התכוון כלל להשביח), אבל בנתפס על נכסי חברו, כשהכל היה באונס, בוודאי **שלא היתה כוונתו כלל להשביח**, ולא רצה מדעתו לשלם, אלא שהחייב הרוויח **מנכסי הנתפס ללא כוונת הנתפס**, ובמקרה זה קובעים **הרא"ש** (במסכת בבא קמא פרק ט אות י"ז) **והתוספות** (במסכת בבא קמא דף ק"א. ד"ה או דלמא) **שהחייב פטור מלשלם לנתפס** את מה שלקחו לו בעבורו.
- **עושה מרצונו ומדעתו** (שיטת התוספות) (במסכת בבא קמא דף נ"ח. ד"ה אי נמי מבריה ארי) והרא"ש (בשו"ת כלל ע"ג-ט): הפטור מלשלם בפורע חובו של חברו הוא בגלל שאדם "מבריה ארי", והיסוד בזה שעושה דבר **מרצונו ומדעתו**, אבל אם הוכרח לכך – **יש לשלם לו על מה שנלקח ממנו**.
- **נותן מתנה** (שיטת המהר"י ווייל סימן קס"ו, הובא בדרכי משה סימן קכ"ח-א): פורע חובו של חברו פטור כי רבנן אמדוהו שנותן לשם מתנה, אבל כאן כשהכריחוהו – אין אומדן כזה, ולכן **חייב לשלם לנתפס** את מה שלקחו לו בעבורו.
- **הייתי מפייסו או אוהבי היו פורעים עבורי** (הסיבה העיקרית, שהובאה בשולחן ערוך סימן קכ"ח-א לעיל, בשם הירושלמי): מדוע פטור לשלם לפורע חובו של חברו – מאחר שלולא "שירותיו" של המשלם – **יכול היה החייב למצוא דרכים אחרות להיפטר מהחוב הזה**, ע"י פיוסו של המלווה או ע"י מציאת חברים שהיו פורעים עבורו את החוב ללא תביעות תשלום. ולפי זה **גם בנתפס על חברו ושילם עבורו – יכול החייב לטעון טענות אלו** (ואפילו שענינו הראות שהבעל חוב לא רק שלא התפייס למחול, אלא אפילו בא בכל כוחו להוציא את הממון מיד חברו של החייב – כל זה הוא בגלל שלא פגש אותי אלא אותך, ואילו היה פוכש אותי – הייתי מצליח לשכנעו למחול...). א"כ לכאורה **אין הבדל בין הסוגיות ופטור מלשלם לנתפס על הממון שהוציאו ממנו בעבורו**. אמנם במקרה שבענייננו – **לא היה לחייב שום צד להיפטר מהחוב**, וביותר: כבר היה במעמד של "עיסקת טיעון" על אופן התשלום, והפטור היחיד שהצליח להוציא הוא פטור ממאסר ולא מתשלום הממון.

- קנס על שעשה שלא ברשות** (שיטת הרמב"ן שהובאה בספר התרומות (שער ס"ז-ב סימן ד) ובמהר"ם אלשיך (סימן ל"ז)): מה שכתבו שפורע חובו של חברו – פטור חברו מלשלם, אינו ישירות בגלל הטעם של טענת "הייתי מפיס את המלווה" (כדלעיל), שכן מעשים שבכל יום שמלווים אינם מתפייסים למחול על חובם, אלא זו **טענה ועילה כנגד הפורע**, שאפשר לטעון טענה (קלושה) זו **כקנס על שעשה שלא ברשות**. אבל בנתפס הרי לא עשה שלא ברשות, אלא נאנס לפרוע – א"כ ירדה הטענה נגד הנתפס, ולכן הוא **חייב לשלם לנתפס** על מה ששילם עבורו.
- הצלה מצער ולא מנזק** (שיטת הרא"ש (במסכת בבא קמא פרק ו אות ו) והמרדכי (במסכת בבא קמא פרק ששי רמזים נח-נט), והובאו בש"ך (סימן קכ"ח-ו)): כאשר שילם עבורו את מה שהיה ראוי לשלם – אין בזה **הצלה ממונית**, שכן ממונו כבר נועד עפ"י הדין לשלם ואין כאן **שום הפסד**. יוצא שאם פורע חוב שנוולד בעלילה של התופס – **צריך לשלם לו** את מה שפרע עבורו, מאחר שיש כאן **שהצלה מנזק**. ובקצרה: אם שמעון חייב באמת (עפ"י הסכמת התורה, וכגון שהוא מדינא דמלכותא) – **פטור מלשלם** לראובן, ואם אינו חייב באמת (כגון שהוא מגזלנותא) – **חייב לשלם**. וכבר **הקשה הנותיבות המשפט** (שם) שלכאורה זה נגד הסברה (שדבר שחייבים מהדין – הפורע לא מקבל החזר, ודבר שאינו מן הדין – הפורע מקבל החזר). **ובאר** שיש חילוק בין חוב דיני ובין עלילה, **שחוב שחייב אינו הפסד** ואילו **עלילה נחשבת הפסד**, ולגבי הפסד ישנה **תקנת חז"ל** שיהא זה שופך את יינו ומציל את דובשנו של חברו. ובקצרה: ישנה תקנה **להציל את חברו ולקבל החזר**, השייכת למצוות **השבת אבידה**, והמחייבת כל אדם להציל את חברו מן ההפסד. ועל כן סיבת הפירעון היא בגלל **הצלה מעלילה ולא הצלה בפירעון רגיל**.
- המציל שם כספו על קרן הצבי** (שיטת הר"ן (במסכת כתובות דף ק"ד. לגבי דעת חנן שהמפרנס את אשתו של זה שהלך למדינת הים – הניח את כספו על קרן הצבי והבעל פטור מלשלם לו, דהוי מבריה ארי): טעם זה הוא דווקא כשעשה מבחירה, אבל אם אנסוהו – א"כ אין לו אשמה על שימת כספו בקרן הצבי, ולכן **יש לחייב לשלם לנתפס** את מה ששולם בעבורו.
- אין סיבה לחכמים לתקן לשלם** (יעו"ין בסמ"ע סימן קכ"ח-ז): אפילו לפי שיטת רבנו **תם**, המחייב בפורע חובו של חברו, והטעם הוא בגלל **תקנה שלא תנעל דלת בפני גומלי חסדים** – כל זה בפורע מדעתו, אבל **כשהוכרח לפרוע** (בנתפס על ממון חברו) – אין סיבה לתקן תשלום, ולכן **פטור מלשלם**.

ובענייננו – נמצינו למדים שהלימוד מדין פורע חובו של חברו **אינו פשוט**, והכל תלוי **בטעמי הסוגיה**, שבנתפס על ממון חברו **לפעמים יש סיבה לחייב** לשלם לנתפס (שלא עשה מדעתו ומראונו, שלא נתן מתנה, שהחייב לא יכול היה להיפטר ע"י פיוס או ע"י אוהביו, לא קנסו את המשלם, המשלם לא שם כספו על קרן הצבי), **ולפעמים יש סיבה להיפטר** מתשלום זה (שאינן כוונת השבחה, שהיה צער ולא הפסד, שאין תקנה לשלם מדין נעילת דלת לגומלי חסדים).

לסיכום שלב זה – נראה שבסוגיית **"נתפס על ממון חברו – פטור"** נמצאנו שני טעמים עיקריים לפטור: **א. לימוד מסוגיית "פורע חובו של חברו"**, שהארכנו בדרך הלימוד משם לענייננו, ומצאנו ראיות לכאן וראיות לכאן. **ב. מזלו של הנתפס גרם** שייתפסו נכסיו בגלל חוב של אחרים, ואין לשמעון השומר – שהוא החייב האמיתי – שום קשר לתפיסה זו.

ומסקנת ביניים שאם לפי הטעם הראשון (שנוטה לכאן ולכאן) אי אפשר להוציא משמעון השומר **רק בגלל הספק**, אבל לפי הטעם השני – אין מוציאים משמעון השומר **מכוח הוודאי**, שאפשר לומר **שמזלו של הנתפס** (הלא הוא ראובן המפקיד) **גרם שיוציאו מהחייב** (הלא הוא שמעון השומר), ובסה"כ – **שמעון השומר נפטר משלם לראובן המפקיד על תפיסת ממונו**.

1. קושיה מסוגיית אנס המלך גורנו

אלא שיש קושיה גדולה על כל המהלך, שנראה לכאורה שכל מה שנבנה כאן הוא נגד **גמרא מפורשת**.

הגמרא (במסכת גיטין דף מ"ד. ובמסכת חולין דף קל"א). עוסקת באדם שהמלך אנסו, והחרים מגורנו תבואה בגלל חובו למלך, ותבואה זו טרם הופרשו ממנה תרומות ומעשרות (ובמילים אחרות: לפחות עשירית מהתבואה שייכת לשבט הלויים, וחלק מזה שייך לכהנים שבתוכם), והשאלה היא אם יעשר ממקום אחר, כי אם לא – יוצא שחלק מחובו נפרע למלך מממון שבט הלויים. והדין הוא שאכן **חייב לפרוע ממקום אחר** מטעם שלא יהיה **משתרשי** (משתכר) **מממון שבט הלויים**.

ואם נתרגם את הגמרא לשפה שבה השתמשנו לאורך השיעור – הרי נראה שממון **שבט הלויים נתפס** ע"י המלך תמורת **חובו של החייב**, והרי לפנינו מציאות אופיינית של

"נתפס על ממון חברו", והדין מפורש בגמרא **לחייב את החייב** (בעל הגורן) **לשלם לנתפס** (שבט הלויים) על מה שלקחו ממנו.

ואם נקשר לענייננו – לכאורה יש ראייה מגמרא מפורשת שכאשר המלך לוקח את ממון חברו למורת חובו שלו – **חייב הוא להחזיר לחברו את הממון של החבר שלקחו ממנו**. וא"כ **שמעון השומר חייב לשלם לראובן המפקיד** את מחיר הזהב שלקחו ממנו בחובו.

ז. חיזוק הקושיה מהמגן אברהם בהלכות פסח

והקושיה מסוגיית "אנסו המלך גורנו" על כל המהלך שבנינו (לפטור את שמעון השומר מכוח דין "נתפס על ממון חברו") – **מתחזקת** מהשימוש שעושים בה **בהלכה**, שהנהגה בהלכות פסח (שולחן ערוך אורח חיים סימן תמ"א-א) למדנו על **גוי שהלווה לישראל** ולקח חמץ כמשכון על הלוואה זו. וחג הפסח מתקרב, והחמץ של היהודי עדיין ביד הגוי. אמר היהודי לגוי: אם לא אפרע את הלוואה עד תאריך פלוני – **החמץ יהיה שלך מעכשיו** (כלומר עוד מלפני הפסח). ובאמת כאשר הגיע הזמן והיהודי לא פרע לגוי את הלוואתו – חמץ זה **נקנה לגוי למפרע מלפני הפסח**, ובפסח הוא כבר היה חמץ של גוי, וממלא הוא **מותר לשימוש ליהודים**.

ואם היהודי לא אמר לגוי שהחמץ קנוי לו "מעכשיו" – יוצא שהחמץ שביד הגוי נשאר בפסח שייך ליהודי, והפך להיות אסור בהנאה ליהודים מדין **"חמץ שעבר עליו הפסח"**, ואם הגוי לקח חמץ זה כפירעון חובו של היהודי – יוצא שהיהודי נחשב **פורע חובו מאיסורי הנאה**.

חוקר המגן אברהם (סימן תמ"א-ג) אם במקרה כזה חייב היהודי **ללכת לגוי ולפדות את החמץ ממנו** (ואח"כ לשורפו או להשמידו בכל דרך אחרת), כדי שלא יהיה **משתרשי באיסור הנאה**, שהרי זה דומה לסוגיית **אנס המלך גורנו** (דלעיל), שבעל הגורן נדרש לשלם לשבט הלוויים את מה שהמלך לקח כדי שלא ישתרש (ישתכר) מממון זה!

והוסיף המגן אברהם שזה פשוט שאם החמץ לא היה ביד הגוי, אלא רק **משועבד** לו, והגוי דורש את התשלום או את השעבוד – פשוט **שאסור ליתן לו את החמץ** תמורת חובו. אבל אם לא הלווה לו עליו, אלא רק שנתנו לעכו"ם במתנה כגון שא"ל אם לא אעשה לך דבר זה ביום פלוני יהיה חמץ שלך מעכשיו – במקרה זה **אינו צריך ליתן דמיו לגוי ולבערו**, שאפילו אם נאמר שהגוי לא קנה עדיין את החמץ – אבל מכל מקום **הישראל לא**

ד פ י – ע י ו ן

משתרשי בממון זה כלום, אבל אם החמץ נמצא ביד היהודי – בוודאי שאסור ליתנו לגוי, שהרי הוא **אסור בהנאה** ואסור ליתנו לאחרים.

יוצא מדברי המגן אברהם שכל שימוש שמשמש בממון חברו תמורת תשלום חובו – נקרא בשם **”משתרשי”** ואסור לעשות כן.

וא”כ – הקושיה היא מדוע הכרענו בסוגיית **”נתפס על ממון חברו”** שהחייב **פטור מלשלם לנתפס את מה שלקחו ממנו** – הרי מוכח שנחשב **”משתרשי בממון חברו”**, וממילא **חייב לשלם לחברו** את מה שלקחו ממנו בחובו!

וכן לכאורה נאמר כך ישירות לגבי ענייננו – הזהב של ראובן, שהוחרם ע”י השלטונות, משמש כחלק מחובו של שמעון השומר לשלטונות – ולכן נחשב שמעון כ**משתרשי ליה**, ועליו לשלמו לראובן המפקיד (וזה קשה מאחר שלעיל המסקנה היתה הפוכה).

ח. מקור חיים: חילוק בין אופני תפיסת הממון

ובספר **מקור חיים** (לבעל התיבות המשפט, סימן תמ”א-ג) כתב לסדר את המהלכים והגמרות, באופן שלא יוקשו זה על זה (ולמהלכיו יש השלכה לכאורה גם לענייננו), ונביא את דבריו בנקודות הבאות:

- **יש סוגיות שנראות ההיפך מסוגיית ”אנס המלך גורנו”**, ולהלן **משנה מפורשת** (במסכת בבא קמא דף ק”ט). שאדם הדיר את בנו מנכסיו ומת, ואין ליורש מה לאכול – רשאי ללוות ממון, ובעלי החוב **באים ונפרעים מהירושה** (הגם שהוא מודר הנאה ממנה), יוצא שאפילו נכסים האסורים עליו איסורי הנאה – כאשר באים אחרים ולוקחים נכסים אלו בחובם – בוודאי **שלא מוטל עליו לפדותם** ולתת אחרים תחתיהם.
- **סוגיה נוספת מהגמרא** (במסכת נדרים דף ל”ג). לגבי **מודר הנאה**, שאפילו לכתחילה יכול לפרוע למדיר את חובו, אפילו שנכסי המדיר נחשבים כאיסורי הנאה על המודר.
- **ומבאר המקור חיים** באמת מדוע זה כך, שאפשר לפרוע את חובו של המדיר – מאחר שהכלל הוא שכאשר התורה אסרה הנאה – כל האיסור הוא על הנאה **שמניבה לו רווח חדש**, אבל פריעת בעל חוב הרי זה **כמניעת היזק והברחת ארי**, שאינו נקרא הנאה (כפי שהארכנו לעיל).

ד פ י - ע י ו ן

יג

- והוסיף המקור חיים שיסוד זה שמניעת נזק **אינו נקרא הנאה** הוא פשוט להבנה, שכן אילו היתה בזה הנאה – היינו מחייבים את הנחנה מדין **”זה נהנה וזה חסר”**, כנלמד ממקורות רבים (כגון בהמה שאכלה מצידי הרחבה (במסכת בבא קמא דף י”ט:)), וכגון המקיף את חברו מג’ רוחותיו (במסכת בבא קמא דף כ:)), ואפילו שכתבו התוספות (במסכת בבא קמא דף ק”א). ש”זה נהנה” חייב רק כאשר **גופו נהנה** או הנאה ע”י **מעשיו** – מכ”מ להלכה אנו הולכים כדעת **הש”ך** (בסימן שצ”א-ב) שכאשר ההנאה באה ע”י מעשיו של המהנה – ג”כ חייב.
- **וכדי לבאר את הסתירה** בין הסוגיות – בונה המקור חיים **כלל חשוב**: יש לחלק בין תפיסת הממון האסור (בין איסורי הנאה כחמץ או נדרים, ובין איסור גזל כממון חברו וכו’) **מבית הנתפס**, שיכול החייב לומר **”הייתי מפיס את הבעל חוב”** וכו’, ובין תפיסתו **מבית החייב** (שאין החייב יכול לומר שהיה מפיס את הבעל חוב, שהרי התופס כבר היה בביתו של החייב, ומדוע לא ניצל את ההזדמנות הזאת להתפייס וכו’...).
- **ולכן מה שהקשינו מסוגיית ”אנסו המלך גורנו”** (שמשמע שם שחייב לשלם לשבט הלוויים את מה שהמלך לקח) – אין כאן קושיה, מאחר שהמלך מפקיע את הגורן של **החייב עצמו**, ולא מבית שבט הלוויים, אבל אם המלך היה **לוקח את הגורן מבית שבט הלוויים** – פשוט שהסוגיה היתה פוסקת שיהיה **פטור מלשלם לשבט הלוויים** את מה שהמלך לקח (בטענת הייתי מפיס את המלך וכו’).
- **ומה שכתב המגן אברהם** (בענין פדיית החמץ שהגוי השתמש כפירעון לחובו) – נכון רק במקרה שהוא **נתן לגוי את החמץ בידיו**, אבל אם הגוי השאיר את החמץ הממושכן בידיו כפירעון חובו – **אין צריך לפדות ממנו חמץ זה**.

ואמנם לפי המקור חיים סודרו הסוגיות, באופן שלא יסתרו זה את זה, אלא שסידור זה לכאורה **עדיין איננו מועיל למקרה שבעניינו**, שכן לפי היסוד שבנה (לחלק בין מקום התפיסה) יוצא בעניינו, שמאחר שהזהב **נלקח מבית החייב** (הוא שמעון השומר) ולא מבית הנתפס (הוא ראובן המפקיד), על כן **נפלה טענת החייב ”הייתי מפיס”** את הבעל חוב, והתוצאה היא **שמעון השומר חייב לשלם לראובן המפקיד על הזהב שנלקח ממנו** (ומסקנה זו הפוכה ממה שלמדנו בסוגיית נתפס על ממון חברו)!

אמנם – אם נדון על הזמן שבו **דנו על עיסקת הטיעון** – הממון (הכולל את הזהב) **כבר היה בידיהם** של השלטונות, וא”כ חוזר דינו של **המקור חיים** (שאם הממון הוא כבר בידו של הגוי – פטור בעל הגורן מלשלם לשבט הלוויים) **שמעון השומר אינו צריך לשלם בגלל עיסקת הטיעון**, שהרי בשלב זה הכסף כבר נמצא אצל התופס.

ט. נתיבות המשפט: שעבודא דרבי נתן בחוב ובמשכון

ויש לדון בכיוון נוסף השייך למקרה שבענייננו – **שיטת הנתיבות המשפט** (בביאורים סימן קכ"ח-ה) לחלק בין **תפיסת החוב ובין תפיסת משכון**, כדלקמן:

- למדנו לעיל את סוגיית **"נתפס על חברו – פטור"**, והציור בפשטות הוא שראובן בא לגבות משמעון את חובו של לוי, ואם עשה כן – פטור לוי מלשלם לשמעון את אשר גבו ממנו.

- **והידד הנתיבות המשפט** שלכאורה ראובן **גבה שלא כדין** משמעון, ונחשב גזלן על מעשה זה, ובעצם לאחר מעשה זה – ראובן **חייב להחזיר לשמעון** את מה שגבה ממנו.

- **וכמו כן** המציאות (שהיתה נכונה עוד לפני התפיסה, ובגללה נעשתה התפיסה) היא **שלוי חייב לראובן** את סכום החוב המדובר.

- **ומסיק הנתיבות המשפט** ששני החיובים הללו גורמים **לשעבוד דרבי נתן** (כבגמרא במסכת פסחים דף ל"א. ובהלכה בשולחן ערוך סימן פ"ו-א), ולכן הסיכום הוא (שאם לוי חייב לראובן, וראובן חייב לשמעון – יוצא שלוי חייב לשמעון) **שהנתפס חייב לשלם לחייב** את מה שחטפו ממנו בגללו. וא"כ – מקשה הנתיבות המשפט – מדוע **נתפס על חברו – פטור הנתפס** (שיתחייב לפחות מכוח שעבודא דרבי נתן)?

- ופשוט שמדובר שראובן התופס תפס משמעון את הנכס **כפירעון** של חובו לוי, וממילא ברגע זה **לוי נפטור מחובו לגמרי**, וא"כ כבר אין שעבודא דרבי נתן!

- **ומדוייק מכאן** – שאם תפיסתו של ראובן משמעון היתה רק לצורך **משכון** – א"כ נשאר החיוב מכוח שעבודא דרבי נתן, **ולוי יצטרך לשלם לשמעון** על מה שתפסו בגללו (ויש להעיר על הנתיבות המשפט בתרתי: א. דין שעבודא דרבי נתן הוא רק כאשר אין לאדם האמצעי ממון משל עצמו, אבל אם יש לו ממון עצמי – לא חל דין שעבודא דרבני נתן. ב. דברי הגמרא בירושלמי, וכן נקבע להלכה, שאם מדובר במיסי ארנונה למלך – תפיסתו של המלך מחייבת את החייב לשלם לנתפס, ולא חילקו בין תפיסת החוב לתפיסת משכון כנגד החוב).

א"כ בענייננו – לפי דברי הנתיבות המשפט – יש חשיבות גדולה להגדיר נכון את מהות הממון שתפסו השלטונות משמעון, שכן:

- אם מדובר **בתפיסת משכון** (והסברה לומר כך, בגלל שבשלב התפיסה עדיין אינם יודעים מה וכמה חיובו של שמעון, ורק יודעים שחשוד על ממונות רבים, ולכן כל מה שלקחו נחשב כתפיסה לפני משפט) – יוצא עפ"י הנתיבות המשפט **ששמעון השומר יצטרך לשלם לראובן המפקיד** את כל מה שתפסו ממנו מכוח שעבודא דרבי נתן.

ד פ י - ע י ו ן

- ואם מדובר **בתפיסת ממון כנגד החוב** (והסברה לומר כך, בגלל שלא עושים פשיטה על בית, אלא א"כ בעליו חשוד על כמה וכמה תיקים "שמנים", והכל מבינים שהכסף שנתפס ינוצל לתשלום חלק גדול מהחייבים שבהם הוא עתיד להיות מורשע) – יוצא עפ"י הנתיבות המשפט **שמעון השומר פטור מלשלם לראובן המפקיד** על מה שתפסו מרכושו שהיה מופקד אצלו.
- ואולי מדובר **שבשלב ראשון** אכן תפסו את הממון **כמשכון**, אבל במהלך החקירות – כאשר הגיעו **לעיסקת טיעון** וכו' – הכסף הפך להיות חלוט כנגד חיוביו של ראובן, ולכן בשה"כ ייתכן שיש **לפטור את שמעון השומר מלשלם לראובן** (הגם שהתפיסה הראשונית נראית כתפיסת משכון).
- ואולי מדובר בכלל **בתפיסה בגזל** (שייתכן לומר שהשלטונות עשו מחטף לצורך חקירה, ולא היה להם שום דבר מבוסס, אלא רק חשדות בעלמא, וקיוו שבחקירה יוכלו לשבור אותו ולסחוט הודאה, ורק אחרי החקירה, כשהסתבר להם שיש לפניהם אדם חזק שלא סיפק תשובות, ולהם עדיין אין שום מסמכים מרשיעים, כי אילו היו להם מסמכים כאלה – לא היומאחרת לא היו עושים איתו עיסקת טיעון). – יוצא עפ"י הנתיבות המשפט שבוודאי **שמעון השומר פטור מלשלם לראובן המפקיד** על גזל הממון, שכן אין כאן אלא **שומר שנאנס/מבריא ארי** וכל מה שלמדנו לעיל.

י. חיוב השומר לדון עם הגנב – ולא עיסקת טיעון

- היו שרצו לחדש** שיש טענה כנגד שמעון השומר והמשא ומתן שלו עם השלטונות, ונציג טענה זו בשלבים הבאים:
- **יש כלל** (בסימן רצ"ג) ששומר חינם אמנם פטור מגניבה ואבידה (וקל וחומר שפטור באונס), אלא שאם הוכר הגנב – הרי הוא **חייב לדון עם הגנב**.
 - והנה במקרה שבענייננו (הפקעת השלטונות את הממון, ומשא ומתן עם השלטונות לעשות עיסקת טיעון למניעת מאסר) – לא זו בלבד **שהנתבע לא דן עם הגנב** (להחזיר בכל דרך שהיא את הפיקדון לבעליו), אלא **ממש ההיפך** – הוא השתמש בכסף זה כדי לעשות עם הגנב **משא ומתן על שיחרורו**.
 - ומאחר שכך עשה – יוצא שהשומר עבר על חיובו לדון עם הגנב, וממילא ייתכן שיש בזה **סיבה לחייבו**.

וכמה תשובות בדבר, כדלקמן:

- **אין מה לדון על כסף אבוד**: נראה לומר בסבירות די גבוהה שאין מציאות שהשלטונות יואילו להחזיר את הכסף הזה לבעליו (אא"כ יצא זכאי בדינם, ובנדו"ד ברור

ד פ י - ע י ו ן

שהנתבע לא יצא זכאי בדין, כי עפ"י חוקיהם הוא נחשב עבריון), ולכן – כאשר כבר אין לו מה לדון עם השלטונות לגבי החזרת הכסף – **כבר לא חשוב מה הוא עושה באופן אחר.**

- **כאילו נשבע:** אם מדייקים בהלכה זו (בסימן רצ"ג לעיל) – ניתן לדייק שהדין הוא שהשומר נשבע אן עושה דין עם הגנב, ומשמע שאם יישבע – אין לו מעתה שום חיוב לעשות דין עם הגנב. ובמקרה שבענייננו – מאחר שהתובעים כבר הודו שידועים שהכסף נלקח ע"י השלטונות – בוודאי הם כבר אינם יכולים להשביע את השומר שהכסף נאנס מהשומר, כי הם מודים בעובדה זו. א"כ הרי זה **כאילו שהוא נשבע**, וממילא הוא פטור מלדון עם הגנב (אלא א"כ נאמר כשיטת הגר"ז, שהשבעה היא תמיד זכותם של התובעים, שיש להם על השומר "זכות שבעה").
- **השומר כבול מלדון:** שמעון היה יכול לומר בחקירתו שבעל הזהב הוא ראובן, וייתכן שבאמת במקרה זה השלטונות לא היו מפקיעים את הזהב. אלא **שראובן המפקיד אינו חפץ בגילוי זה**, שכן גם הוא לא דיווח לשלטונות על זהב זה, וכל התעסקות של שמעון עם השלטונות עלולה להוביל גם לחשיפתו של ראובן. יוצא **שראובן אינו מעוניין באמת ששמעון ידון עם הגנב**, וחוזר הדין שהוא פטור בגלל אונס או גניבה ואבידה.

יא. הערות כלליות למקרה שבענייננו

ישנם כמה טענות כלליות, שחלקן חשובות מאד וחלקן חשובות רק בצירוף (ומסוגלות להיות "סניף" המצטרף לטענות העיקריות של הסוגיות), כדלקמן:

- **נתניה בידיים:** היה מי שטען שעשיית "עיסקת טיעון" עם השלטונות – כמותה **כנתניה בידיים לגוי את הממון**, וא"כ יודה המקור חיים שבמקרה כזה עליו לשלם לנתפס על ממונו. כנגד טענה זו נמצאה **הערה נוספת במקור חיים** (והפעם בחידושים), שכותב ומדגיש שהעיקר הוא **שאין חייב לפדותו מהגוי**, ואפילו עמד החמץ בביתו והגוי לקחו מעצמו בחובו – אין צריך לפדותו, רק לכתחילה אסור ליהודי לתת את החמץ מדעתו בחובו, ואם עשה כן, ובאמת הגוי פטר אותו מחובו בגלל חמץ זה – אמנם **עבר איסור**, אבל **אין כופים אותו לתת דמים אחרים ולפדותו.**
- **הרי שלך לפניך:** לכאורה שמעון יכול לומר לראובן: אתה מבקש את הממון שלך – כל מה שמוטל עליך לעשות הוא **לפנות לשלטונות ולדווח על שהזהב שהפקיעו הוא שלך**, ולפי החוקים שלהם – יחזירו לך מִן־ד את הממון הזה (ואמנם תהיה בבעיה של חשיפה לשלטונות, אבל זו כבר בעיה שלך...), ויש בזה בחינה של **"הרי שלך לפניך"**

ד פ י - ע י ו ן

(כבגמרא במסכת בבא קמא דף צ"ח.) לגבי הזורק מטבע של חברו לים הגדול – פטור, כיוון שיכול לומר לו: הרי שלך לפניך, אם רצונך – ביכולתך לקחתו. והמחיר שצריך לשלם לאדם שיועד לצלול ("בר אמוראה") כדי שיביא את המטבע – זה כבר גרמא במזיקין שפטור).

- **משתרשי בסכום עגול:** סכום הכסף שדרשו השלטונות משמעון תמורת פטור ממאסר הינו **דמיוני למדי**, ובעיקר: הוא סכום **"עגול"**, כלומר שלא חושב על סמך נתונים כלשהם אלא עפ"י משאלתם של השלטונות, כך שיש סבירות גדולה להניח שהסכום לא ירד או יעלה אם יתברר להם מיהם הבעלים של הזהב. נמצא **ששמעון לא מרוויח כלום** בכך שהזהב של ראובן נמצא אצל השלטונות.
- **אין כאן דינא דמלכותא כלל:** אולי ניתן **להעיז ולהוסיף** (וכן אמרו כמה דיינים ות"ח) שמהלך כזה, שיש בו תפיסת סכומים מכל הבא ליד, ואח"כ עיסקת טיעון בתשלום הון עתק של כסף, כדי לקנות שחרור ממאסר, כל המהלך הזה מסתבר **שאפילו אם נעשה עקרונית עפ"י החוק** – אבל בוודאי שמהלכים בנעשים באופן זה אינם מתוקנים, ולא לזה התכוונה התורה בהכירה ב"דינא דמלכותא – דינא". וא"כ מסתבר לומר שגם למ"ד שיש "דינא דמלכותא" בדרום אפריקה – **יודה במקרה שבענייננו** (של עיסקת טיעון כנגד מניעת מאסר, של נתינת סכומים עתק ללא כל קשר לרמת העבירה של הנתפס וכו' ונראה ש"איש הישר בעיניו יעשה") **שהכל נחשב כאינו עפ"י דינא דמלכותא** (ואם כנים הדברים – הרי הכל נדון כאנפרות (כלומר בעלילה ללא חוב אמיתי, שאפילו באנסו המלך גורנו – אם באנפרות – אינו חייב לשלם), ובוודאי **שמעון ייפטר מלשלם לראובן** על מה שלקחו ממנו בעלילה).

ב. אופן ההכרעה בין הפוסקים

- וכאשר באים לסדר את דעת הפוסקים**, לצורך הכרעה במקרה שבענייננו – ניתן לדון לפי הנקודות הבאות:
- **עפ"י המקור חיים** – שלב עיסקת הטיעון היה כאשר **הממון בידי השלטונות**, וזו סיבה להיפטר מלשלם למפקיד.
 - **ועוד נראה** שכל המחלוקת **בין המגן אברהם למקור חיים** (לגבי תפיסת המלך את ממון שבט הלויים אצל בעל הגורן) שייכת **רק אם יש בדרום אפריקה "דינא דמלכותא דינא"**. אבל אם מדובר שהשלטונות באו על שמעון **בעלילה** (שאינן בזה "דינא דמלכותא דינא", ומבחינת האמת התורתית אינם יכולים לאסור עליו להשתמש במטבעות אלו או לחייבו לדווח עליהם וכיוצ"ב) – ייתכן שבמקרה זה – **יודה גם המגן אברהם** שמעון ייפטר מלשלם לראובן את מה שאנסוהו השלטונות, מאחר שהדמיון לסוגיית "אנסו המלך גורנו" מתאים רק אם הכסף הוא **חוב למלך** – בזה פוסקת הסוגיה שחייב

ד פ י - ע י ו ן

לשלם מחדש לשבט הלוויים את חלקם, אבל אם המלך **בא באנפרות** (כלומר בעלילה ובחזקה, שלא עפ"י דין חיוב אמיתי) – **פטור מלעשר**, ומוכח שכאשר החיוב אינו אמיתי – **אפילו אם נתן בידים** יהיה פטור מלהפריש לשבט הלוויים את חלקם. וא"כ מה שלקחו ממנו – לכאורה יודה גם המגן אברהם **שיש בזה מבריח ארי בלבד**.

- ובפרט **לפי ההערה דלעיל** – שייתכן שכל המהלך אינו מכוח **דינא דמלכותא** אלא נראה יותר **כאיש הישר בעיניו יעשה**, וא"כ חוזרות כל הסיבות לפטור.
- **והמשנה ברורה** (בסימן תמ"א-1) נוטה לפסוק **כמקור חיים והבית מאיר** (שלמד כמוהו), שכאשר אינו פורע חובו בידים, אלא הוא **נשאר ביד הגוי מאליו** – ומה שהגוי אינו תובעו בגלל זה – הרי זו **הנאה שממילא** (דלא כהמגן אברהם שמחשיב דבר זה להנאה המחוייבת בתשלום), ואין לנו מה לדון בזה.
- **ראיה נוספת לכך שמכריעים כהמקור חיים** נמצא בדברי **החתם סופר** (אורח חיים סימן ק"י), שדן במקרה של יהודי שלתת שיבולת שועל במים, כדי שיתנפח ויעלה משקלו וערכו בשוק, ונהיה חמץ גמור, ומשכנו ביד הגוי תמורת הלוואה, והתיר לגוי למוכרו ברווח לשני הצדדים, אלא שהגוי השתהה במכירה, ובינתיים עבר הפסח, והתברר שמופקד אצל הגוי חמץ של יהודי שעבר עליו הפסח ואסור בהנאה. ונשאלה השאלה אם יכול לנכות מחובו לגוי ע"י שיבולת השועל הזאת. ואילו היה אומר שקנוי לגוי מלפני הפסח – ניחא, אבל מאחר שלא עשה כן והחמץ נאסר בהנאה – כותב המגן אברהם (לעיל) להסתפק לאסור את הניכוי, **והחת"ס מכריע שבודאי שפוסקים כמו המקור חיים**, שמאחר שהגוי מחזיק את החמץ אצלו – מותר לנכות את החוב מחמץ זה.
- **ואפילו** (אילו לא היתה הכרעה של המשנה ברורה אלא) **שני הצדדים היו שקולים** – יש לילך לפי **המוציא מחברו עליו הראיה** ולפטור את שמעון השומר מלשלם לראובן המפקיד על הממון שלקחו ממנו השלטונות.
- וכמובן שראוי **להוסיף את ההערות הכלליות** דלעיל, המוסיפות סיבות לפטור את שמעון השומר לשלם.

ולכן – בשורה האחרונה – נראה שהדין הוא **לפטור את שמעון השומר מלשלם לראובן המפקיד על מה שהפקיעו ממנו השלטונות**.

י.ג. סיכום ומסקנות

ראובן מוסר לשמעון 10 ק"ג זהב לשמירה בחינם בדרום אפריקה, שמעון נתפס על עיסוק במטבעות השוק השחור, וכל רכושו – כולל הזהב – הוחרם. בעיסקת טיעון סיכמו במקום מאסר ארוך על גירוש + קנס של כמה מליונים, כולל מה שהחרימו. עתה דורש המפקיד את זהבו או את תמורתו. מה הדין? ונאמרו בזה הנושאים הבאים:

- שמעון השומר טוען שהוא אנוס, ו**שומר חינם פטור באונס** (ואפילו אילו היה שומר שגר – ג"כ פטור). ראובן טוען שהכסף לא נגנב או נאנס, אלא ששמעון **קנה בו את שיחורו מהכלא**.

- סוגיית **נתפס על נכסי חברו**, שהנושים לקחו ממנו תשלום עבור חיובי חברו, והדין הוא שחוץ מחיובי המלך – **פטור החייב מלשלם לנתפס** (ויש גם צד שני, אלא שרוב הראשונים וכן נקבע להלכה כצד הפטור).

- סיבת הפטור של החייב לשלם לנתפס הוא או בגלל שמזלו גרם או בגלל דין פורע חובו של חברו**.

- יש לתלות לכאורה את פסק הדין במציאות "דינא דמלכותא דינא"** בדרום אפריקה.

- פורע חובו של חברו דומה לנתפס על ממון חברו בכמה השוואות, ושונה ממנו במימד האונס**.

- חזרנו על הסוגיה המורכבת של **פורע חובו של חברו/מבריח ארי מנכסי חברו**, כולל מקורות, הלכה, השקפה, חילוקי מציאות וחילוקי דינים.

- בהשוואה בין סוגיית פורע חובו לסוגיית נתפס על נכסי חברו** – מצאנו שהכל תלוי בטעמי הסוגיה, שבנתפס על ממון חברו **לפעמים יש סיבה לחייב לשלם לנתפס** (שלא עשה מדעתו ומרצונו, שלא נתן מתנה, שהחייב לא יכול היה להיפטר ע"י פיוס או ע"י אוהביו, לא קנסו את המשלם, המשלם לא שם כספו על קרן הצבי), **ולפעמים יש סיבה להיפטר מתשלום זה** (שאינן כוונת השבחה, שהיה צער ולא הפסד, שאין תקנה לשלם מדין נעילת דלת לגומלי חסדים).

- מסקנת ביניים** בדין **נתפס על ממון חברו**: לפי ההשוואה לדין **פורע חובו של חברו** אי אפשר להוציא משמעון השומר **בגלל הספק**, ולפי הטעם של **מזלו גרם** – אין מוציאים משמעון השומר **מכוח הוודאי**, שאפשר לומר **שמזלו של הנתפס** (הלא הוא מפקיד הזהב) **גרם שיוציאו מהחייב** (הלא הוא השומר), ובסה"כ – **השומר נפטר מלשלם למפקיד על תפיסת ממונו**.

- ויש להקשות על פטור זה מסוגיית אנסו המלך גורנו**, שחייב להחזיר לשבט הלוויים את מה שהמלך לקח מהחלק שלהם, וכן משיטת **המגן אברהם** בהלכות

ד פ י - ע י ו ן

חמץ שעבר עליו הפסח, שנמצא אצל הגוי תמורת חובו והוא מסתפק אם צריך לפדותו ולבערו.

- שיטת המקור חיים לחלק בין תפיסת הממון האסור (בין איסורי הנאה כחמץ או נדרים, ובין איסור גזל כממון חברו וכו') מבית הנתפס, שיכול החייב לומר "הייתי מפיס את הבעל חוב" וכו', ובין תפיסתו מבית החייב (שאין החייב יכול לומר שהיה מפיס את הבעל חוב, שהרי התופס כבר היה בביתו של החייב, ומדוע לא ניצל את ההזדמנות הזאת להתפיס וכו'...), ובה יושבו הסתירות בין הסוגיות (ויש פטור גם בענייננו בגלל שעיסקת הטיעון נעשתה כאשר הממון כבר בידי השלטונות).
- שיטת הנתיבות המשפט לחייב את החייב לשלם לנתפס מכוח שעבודא דרבי נתן כאשר התפיסה נעשית לצורך מישכון ולא לצורך תפיסת החוב. ובענייננו – צריך לדעת מה תכלית התפיסה ע"י השלטונות (אם כמשכון – יש לשלם, אם כממון – אין לשלם, אם כגזל – בוודאי שאין לשלם).
- טענה נגד עיסקת טיעון במקום לדון עם הגנב, ויש לענות: א. הכסף כבר אבוד. ב. יש ברירת שבועה, וכאן כבר כאילו נשבע. ג. המפקיד לא באמת רוצה שהשומר ידון עם הגנב.
- כמה הערות חשובות: א. עיסקת טיעון = נתינה בידיים. ב. השומר יאמר למפקיד: הרי שלך לפניך. ג. הסכום העגול של הקנס מעיד על המצאת מחיר שאינה תלויה בערך הזהב. ד. עיסקת הטיעון והתפיסה מעידים שאין כאן דינא דמלכותא כלל.
- עיקר הסיבה לפטור: א. השלטון מתנהג כאנפרות ולא כמלך. ב. המשנה ברורה פוסק שיש כאן הנאה דממילא. ג. החת"ם סופר מכריע כהמקור חיים. ד. גם בצדדים שקולים המוציא מחברו עליו הראיה. ה. כל ההערות דלעיל.
- ובשורה האחרונה – הדין הוא לפטור את שמעון השומר מלשלם לראובן המפקיד על מה שהפקיעו ממנו השלטונות.